

ЗБІРНИК ДИКТАНТІВ

за творами

Спиридона Федосійовича Черкасенка

Укладач: Сухорукова Т.О., вчитель української мови та літератури
Новобузької ЗОШ I-III ступенів №1,
вчитель вищої кваліфікаційної категорії, старший вчитель

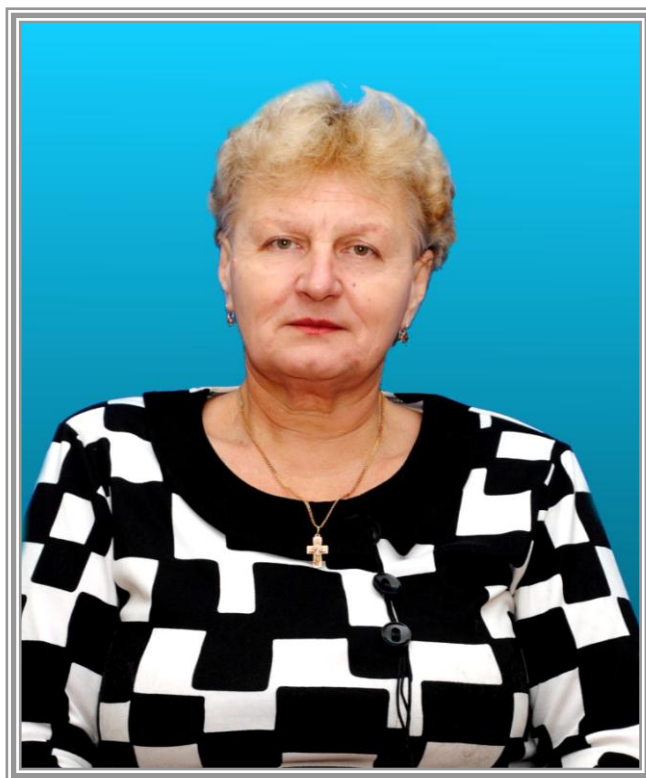
Рецензент: Трофименко А.В., директор Ново бузької ЗОШ I-III ступенів №1,
вчитель української мови та літератури,
вчитель вищої кваліфікаційної категорії, вчитель - методист

Відповідальна за випуск: Бурдейна С.В., заступник директора з НВР

*Схвалено на засіданні методичної ради Новобузької ЗОШ I-III ступенів №1:
протокол №2 від 18.11.2014р.*

Збірник побудований на матеріалах творів Спиридона Черкасенка. У збірнику вміщено різні за тематикою тексти диктантів, які дібрані таким чином, що дають можливість закріпити новий матеріал і повторити раніше вивчений. Матеріал розрахований для використання на уроках мови в 5-6 класах.

Збірник диктантів за творами С.Ф.Черкасенка. Сухорукова Т.О., Новий Буг, 2014р, стор.

Сучасна система науки і освіти знаходиться на етапі серйозної перебудови. В літературу повертаються забуті імена. Серед них і наш видатний земляк – Спиридон Черкасенко.

Цей збірник побудований на матеріалах творів Спиридона Черкасенка, нашого видатного земляка.

У збірнику вміщено різні за тематикою тексти для учнів 5-6 класів, які дібрані таким чином, що дають можливість закріпити новий матеріал і повторити раніше вивчений.

Т.О.Сухорукова,
вчитель української мови
і літератури

Спиридон Черкасенко
народився 24 грудня 1876 року
в містечку Новий Буг
Херсонського повіту
Херсонської губернії
(нині Миколаївська область)
у селянській родині.

Дитинство його проходило у
Новому Бузі.

Спершу була двокласна
школа, в яку прилаштував
його, батько, який помітив
синове бажання до знань.
Перші роки у школі були
успішними і ще більше заохотили Спиридона до науки.
Потім уже було Новобузьке початкове училище, яке він теж
успішно закінчив, саме в ті часи він і захопився
літературою. І уже в шкільні роки (13-17 літ) почали
формуватися перші суспільні прихильності юнака, пов'язані
з його спостережливістю та читанням. Поштовхом тому
став вчинок його вчителя літератури Новобузького
початкового училища Ф. Сизкова, який дозволив юнакові
забрати зі шкільного горища старі річники тижневика
«Нива», де містилися злободенні тогочасні статті-рецензії.
Тому уже з юнацьких років Черкасенко захопився
поглядами соціальної рівності та справедливості.

Незабаром, закінчивши двокласну школу, Спиридон
Черкасенко вступив до Новобузької учительської семінарії,
куди його прилаштував батько. Семінарія була
російськомовним навчальним закладом, жодних знань з
української мови й літератури не давала, тож перші
поетичні спроби Спиридона Черкасенка були російською
мовою.

Після закінчення Новобузької учительської семінарії 1895 року Спиридон Черкасенко подався учителювати. Він вчителював у різних народних школах Катеринославщини (Новопавлівка, Василівка, Улянівка). У 1901 році його переведено на посаду вчителя на Лідіївські рудники (колишня Юзівка), там він прожив дев'ять років, навчаючи шахтарських дітей. З 1910 року Спиридон Черкасенко перебував у Києві, працював у редакції педагогічного журналу «Світло», в товаристві «Українська школа», писав фейлетони, оповідання та статті до газети «Рада». Коли з початком Першої світової війни всі українські періодичні видання було закрито, колишній учитель пішов працювати в театр М. Садовського, де займав різні адміністративні посади, допомагав головному режисеру організовувати українське театральне життя в Києві. У 1917–1918 роках Спиридон Черкасенко укладав читанки й букварі для українських шкіл («Буквар», «Рідна школа», «Читанка», I, II, III, IV, «Найпотрібніші правила правопису», «ГраMATка» та ін.). Разом з театром М. Садовського в 1919 році він переїхав до Кам'янця-Подільського. Цього ж року Міністерство освіти УНР запропонувало Спиридону Черкасенку готувати підручники для українських шкіл. 1923 року їде до Ужгорода, де прожив до 1929 року, брав участь у місцевому культурному, театральному і літературному житті.

Непохитний у своїх поглядах та переконаннях, Черкасенко змушений був у 1929 році під тиском влади покинути Ужгород і виїхати до Праги. Письменник виїхав до Чехії і оселився в селі Горні Черношіце, що на околиці Праги, де й прожив до кінця життя.

Одержавши в березні 1939 року звістку про загибель сина, Спиридон Черкасенко тяжко захворів. Доглядали його ченці. 8 лютого 1940 року письменника не стало. Поховали його на Ольшанському цвинтарі в Празі.

Повторення вивченого в початкових класах Звуки і букви. Склад і наголос

Вибірковий диктант

Перепишіть текст. У виділених словах випишіть спочатку голосні, а потім – приголосні.

Як тільки промінь сонечка
Заграє навесні,
Вже пчїлка, Божа донечка,
Тривожиться у сні.
Над луками, над нивами
Гей жайворон повис,
І щебетали співами,
Аж стогне гай і ліс.

Підкреслити звуки, які позначаються двома літерами.

Любо та гарно
Всім нам на полі:
Всі ми зростаєм
В полі на волі
Дощик нас поїть,
Поле годує,
Сонце пригріє
І поцілує...

Словниковий диктант

Поділити слова на склади

Ліси, вогник, дощ, глей, вугілля, травичка, лампочка, стукання, кресало, люлька, шерехи, шахта, забій, темрява, бабуся, сирітка, дівчата, сльози, чобітки, обличчя.

Частини мови

Розподільний диктант

Розподіліть слова за частинами мови : іменник, прикметник, числівник, займенник, дієслово, прислівник, прийменник, сполучник. Слова кожної частини запишіть в окрему колонку.

Важко, п'ятьма, і, хочеться, зима, заспіває, солодко, але, непереможно, жити, весна, я, сонце, вони, нудьга, в, мене, старий, жайворон, й, зверху, шість, зелененькі, весняні, три, веселяться, з, темная, пекуче, відмовля, зачарований, вісімнадцять.

Вибірковий диктант

Випишіть у формі називного відмінка окремо іменники – назви істот і назви неістот.

Чорні очі блиснули з-під листу, так хижо блиснули, що бджілки вгледіли лихого тенетника й, крутнувшись, раптом метнулися до вишні, ніби вітер дмухнув на них. Вмить звістка про ворога облетіла всю пасіку, й бджілки сердито гуділи, літаючи круг вишні, але близько не підлітали. «А що тут за метушня?» - тонісіньким голосом запитав комар.

Диктант – завдання

Подані іменники поставити у формі родового відмінка.

Море, сонце, хлопчик, голова, горло, прибудова, яма, городовик, камінь, рука, повід, кінь, батіг.

Вибірковий диктант

Виписати прикметники

Заколисай мене, о хвиле, осінніх мрійних днів. Стиха диха хвиля тиха. Тихо над річкою в ніченьку темную. Спить зачарований ліс. Нічка розсипала зорі сріблестії. В обіймах сну затиш зелений сад. Не співай нам, бандуристе, дум-пісень гучних.

Словниковий диктант

Червоногарячий, збіднілий, панський, пишний, світлоокий. Дитячий, змужнілий, працюючий, осінній, безіменний, хліборобський, підземний, глухий, конфліктний, близький, слизький, мовчазний, шкіряний, червонобокий, блідо-рожевий.

Творчі диктанти

1. Від поданих кількісних числівників утворіть порядкові.

Вісімнадцять, дев'яносто п'ять, двадцять чотири, один, сім, сто, тисяча вісімдесят шість, два, десять, п'ятнадцять, п'ятдесят чотири.

2. Подані числівники запишіть словами.

24, 1876, 40, 90, 27, 14, 19, 93, 46.

Пояснювальний диктант

Підкреслити займенники

Скелі – то довічні вороги хвиль, бо скували їх в міцних кам'яних обіймах... Раніше од усіх ще до схід сонця прокинулись пташки. Скрізь, по всіх країнах світових, у всіх людей перша пісня, перша музика була відгуком природної музики. Дуже дивно їй прикро було Івасикові, що його соловейко ще ані разу не заспівав. На святі ми їй не побули. То ви так? Засни ж спокійно їй ти, мій сину. А я ж і Галя будем як?

Творчий диктант

Поставити займенники у потрібному відмінку.

Прийшов до (він), випряг (вони), сміявся з (вони), спустилися (він), звільнили (воно), підійшли (вона), схаменувся (воно), в'ється над (воно), прийшла до (вона).

Словниковий диктант

Тремтіти, невгавати, незчутися, сміятися, спускатися, ходити, стогнати, неволити, шмагати, захлинатися, нанизати, відкатати, зціпити, лишатися.

Пояснювальний диктант

Визначити в дієсловах часи: теперішній, минулий, майбутній.

Кров ударила в голову Сашкові від образи: він почував на собі глузливі погляди робітників і жагу помсти в серці. Шахта мовчить, мовчить третій тиждень. Засни хутенько без журби. А незугарного слугу зігнемо ми таки в дугу. Добудьте скарб ще нам такий, щоб сум розвіяв нам тяжкий. Легка, струнка, як сарна, із лісу я втекла. Тому й красна і гарна, що в лісі я зросла.

Вибірковий диктант

Виписати прислівники

Ходімо ближче, та тихенько ступайте ви, щоб не почув. Та обережно, тихо, звинно! Ластівка злегка доторкається до Куцахового носа. Де вільний вітер грається, де повно квітів і пісень. Відступає наліво, на авансцену.

Вибіркові диктанти

1. Випишіть словосполучення з прийменниками.

Покликати дідуся, гралися в крем'яхи, зараз за вигоном, як на долоні видно, підійшов до Павлика, панський степ, по слизькій зеленій цілині, паличку приніс, прибіг до нього, скрикнув з жаху, закинув в траву.

2. Випишіть сполучники.

Соловейком цікавився не тільки Івасик, а й сірий смугастий кіт-прудиус. Іноді хазяйчина наймичка відчиняла кватирку, щоб провітрити кімнату. В одну мить він пурхнув і вилетів у садок. Високо-високо піднявся соловейко, але жаданого тепла не було, бо над ним сяяло зимове сонце. Соловейко з тугою в очах дивився у вікно й не помічав навіть, як гострий холод проймав його до кісток.

Контрольний диктант

Теплий, сумирний вечір, нерухомо дивляться на себе в озеро журливі верби. Поважно крякають і тихо стогнуть біля греблі жаби. Тьохкає соловейко. Чи він вже такий веселий удався, чи ніколи не зазнавав недолі, що кожного ранку й вечора будить тишу своєю голосною піснею. Далеко навкруги по гаях та левадах відгукується до нього луна й дратує жаб.

Синтаксис і пунктуація

Словосполучення. Речення. Члени речення

Вибірковий диктант

Виписати словосполучення, що складаються:

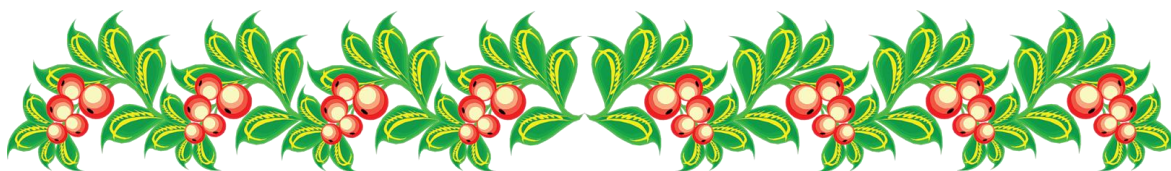
- а) із двох іменників;
- б) дієслова та іменника;
- в) із прикметника та іменника.

Повіяв вітер і зігнав їх до гурту в величезну чорну, як ніч, хмару. Море заворушилося, сердиті хвилі з білими од шуму гребнями покотились одна за одною на берег. Вогняна блискавиця прорізала чорну хмару, й страшений грюкіт грому розбудив околицю, надав завзяття хвилям, і вони, мов білогриві коні, кидалися на скелі...

Творчий диктант

Розчленуйте текст на речення. Визначте види речень за метою висловлювання.

Теплий, сумирний вечір нерухомо дивляться на себе в озеро журливі верби поважно крюкають і тихо стогнуть біля греблі жаби тьохкає соловейко чи він вже такий веселий удався, чи ніколи не зазнав неволі, що кожного ранку й вечора будуть тишу своєю голосною піснею.

Вибірковий диктант

Виписати головні члени речення, визначити односкладні речення.

Травень. Ранок. Прокинувся рибалка веселий і спокійний. Степ ожив, загомонів, заспівав. Вівчар одірвав сопілку од рота й прислухався – скрізь було тихо. Вівці розбрелися по березі... Гудить – стогне хуртовина в лісі, мете, снігом сипле, морозом дихає.

С.Черкасенко

Диктант з коментуванням

День за днем, місяць за місяцем, рік за роком минав нагорі, а в шахті під землею тяглась тяжка, безпросвітна ніч. Воронько возив вагончики, їв, пив. Од доброї їжі зробився гладкий, круглий, як опецьок, але від постійної шестилітньої біганини по калюці занепав на ноги.

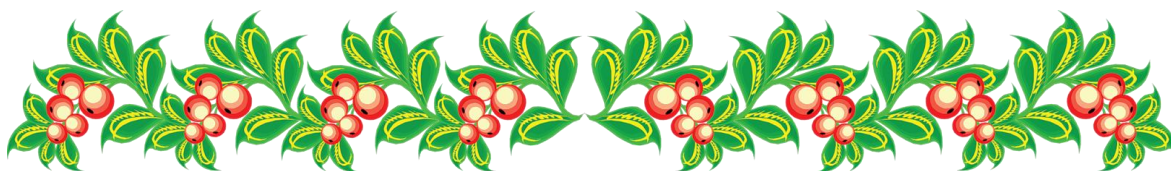
С.Черкасенко

Відтворений диктант

За виписаними головними членами.

Вітер дужчав. Запахло дощем. Пшениця хилилася колосом до землі, немов уникаючи незримого удару, підіймалася хвилями й знов хилилася. Вдалечині, на обрію, хмарою йшла пилюка. Дужий вітер гудів під мостом. Нарешті буйними краплями важко застукав дощ.

С.Черкасенко

Творчий диктант

Подані розповідні речення перетворіть на питальні, спонукальні та окличні.

1. Павлик прокинувся од ранкового сонечка.
2. Він повернув голову до вікна і посміхнувся. Хлопчик дивився на двері широко розплющеними очима.

С.Черкасенко

Тире між підметом і присудком

Пояснювальний диктант

Лицар я - комар хоробрий. Не ніч – а казка чарівна. Мовчання – смерть, воно жахає нас. Призначення коней – працювати. Микита й Данилко – вірні друзі. З темряви вийшов «Опецьок – молодий» буланий кінь. Життя – не жарти, не казки, а праця, бурі й негоди.

Другорядні члени речення

Вибіркові диктанти

Випишіть додатки

Лев зібрав усіх звірів. Поліз ведмідь на липу, доліз до колодки. Піднімається вода з моря парою, туманом. Плакала хмаронька, сонця жадала. Лев і всі звірі почали глузувати з мавпенятка.

Випишіть означення

Море плеще, хвиля грає, човен утлий ген пливе.
Світить місяць чарівливий. Там шепоче клен журливий.
В тінях заковані, сплять зачаровані квіти барвисті. Спить
зачарований ліс.

Випишіть обставини

Іде собі ведмідь лісом. Погнав чоловік до моря
напувати волів. Потече вода знов у струмки і болота.
Китька пірнув у чорну нору. Здалека донісся до нього
свищик паровоза.

Зорово-слуховий диктант

На скелі холодній, під небом похмурим, стояла в
одинці, журилась сосна.

На вітах зелених пустеє чорніє співучої пташки
маленьке гніздо.

Тепер тільки вітер голосить у вітах, поводячи тугу і
в ночі, і в дні.

Однорідні члени речення

Пояснювальний диктант

Жили спочатку в добрій згоді.

Робили пчали з усіх сия,

Не шкодували ніч і крил –

На луках, в лісі, на городі.

Погожий день. І сонце сяє.

У золотім його теплі.

В роботі кожен поспішає –

Жуки і поли, і джмелі.

Вибірковий диктант

Виписати однорідні члени речення.

Любо було йому сковзатись чобітками по слизькій зеленій цілині, дихати на всі груди чистим, запашним повітрям. Павлик здригнувся і хутко підвівся. Сам лагідний, сумирний, він давно не міг зрозуміти, від чого все те лихе. Він скрикнув з жаху і заплакав. Світить сонечко, припікає. Весело й шумливо за шахтарською слобідкою. Ясний, погожий день викликав з халупки старого шахтаря.

Зорово-слуховий диктант

Хвилі – гори зчорня сиві
І лютують, і ревуть
Скачуть вгору, в скелі б'ють
І літає човен в морі
Без вітрила, без стерна.

Коментований диктант

Осінь була гарна, погожа, золота. Але настали дощі, сльота, холод, а потім і нічні приморозки. А вітер провадив своєї і вив, шарпав, пронизував до кісток, обливав холодним дощем.

Вільний диктант

Бачив соловейко потім, як прийшла мокра нудна осінь і спустів, оголився рясний садочок. Гострий, пронизливий холод проймавв соловейка. В кімнаті було тихо, тепло й їжі було доволі. І йому тепер часто снилася воля, дивна, чарівна, як казка. Соловейко побачив сонце, і йому забажалося туди, на волю, як ніколи.

Контрольний диктант

Спека. Ні вітру, ні хмаринки. В'їдливий важкий дим від коксових печей та шахтових височенних димарів. Від того, либонь, ще більше душно й хочеться прудко перебігти горбок, спуститися у глибоку балку, припасти вустами до прозорого струмочка. Це – найкращий куточок у всій окрузі. Скрізь степ, такий пишний, різнобарвний по весні. І на тім степу брудні, закурені шахти. Василько дуже любить криничку з вербами у балці. Коли череда проходить повз балку, він клубочком скочується до криниці, нагинається і п'є воду.

Звертання. Вставні слова

Пояснювальний диктант

Гей, малюки! Весна прийшла. Кохані рідні діточки! Вам до науки, до читання, на добрий спомин і навчання я написав ці баєчки. «Ой, доленько моя нещасна!» - в нетямі мати прорекла. Він, дідусю, й гроші в матері краде. «Павлику, до нас! – гукали дівчатка. Та він, товариші, нічого не бачить. О рідна мово, скарбе мій. Не співай нам, бандуристе!

Коментований диктант

Помічав, правда, він, що батько його, справжній шахтар. Щоб не прописувати духовенству розпорядку дня, справді, треба було злазити. То з міді він, чи, може, срібний. Взяла його, напевне, з моря. А що – для тебе гість нежданий? Не дуже, мабуть, і бажаний?

Диктант «Перевіряю себе»

Нащо ж ви, славні брати – гайдамаки,
Посіяли трупом степи та байраки?
Гей, неволя, наша доля!
Сини мої любі, сини гайдамаки
Не плач, не журися, Україно – мати

Поставте розділові знаки

О, наша зоре провідна!
О, ясна зоря України!
Ти не погасла лиш одна,
О наша мріє осяйна,
І в найтемрявіші хвилини!

Складні речення

Попереджувальні диктанти

Вода

З криничок, джерел і болот тече вода у струмки, із струмків у річки, з річок у великі річки, а всі ріки течуть у моря. Припече сонечко, і підніметься вода з моря парою туманом; туман підніметься вище і обернеться в хмари.

Маківка

У лузі маківка весною зацвіла, поміж других квіток аж жаром червоніла; до неї раз – у – раз літа бджола, бабок, метеликів над нею сила. Пройшов день, два – із неї цвіт опав, і маківка осиротіла; бджола на іншій квітці сіла, а метеликів немов би хто забрав.

Творчий диктант

Із простих речень утворити складні.

1. Чорна кіптява розходитьсья у вогкому теплому повітрі. Сивим димком сповнює стайню.
2. Проминув рік. Воронько навіть забув про все.
3. Жалібно дзенькнули залізні дужки. Вода хлюпнула через вінця.

Пояснювальний диктант

«Мамо! Мамо, чого ж він не співає»? – нудився хлопчик. «Та солов'ї, моя дитино, співають тільки весною», - розважала його мама. «Чого ви отут сидите? – почули вони її голос у себе над головами. – Ану вилазьте миттю».

Коментований диктант

- Його тепер не знайдете те, діду.
- Що? Не знайду?
- Еге... Він як захирається, то мати шукає – шукає...
- Ну, то брехня!
- Він на старій шахті ховається...

Пояснювальний диктант

Поставте розділові знаки.

Старий захопив хлопця за плечі й підвів до ліжка.
Бий, Павлику, бий його, паршивця, щоб не був таким уредним.

Павлик захирав під рядно руки й злякано дивився на Захарка.

Не хочеш?.. Бий...

Я не буду більше

Е, брат, то дурне! Хе... він не буде

Фонетика. Орфоепія. Графіка. Орфографія Звуки. Знаки письма, склад, наголос

Вибірковий диктант

Випишіть слова, в яких кількість букв і звуків не збігається.

Тихо над річкою, ніченька темная,
Спить зачарований ліс.
Ніжно шепоче він казку таємную,
Сумно зітха верболіз.
Нічка розсипала зіроньки яснії –
Он вони в річці на дні.
Плачуть берези по той бік сріблястії
В темряві, наче у сні.

Пояснювальний диктант

Пояснити написання приголосних звуків.

Жалібно дзенькнули залізні дужки, й вода хлюпнула через вінця. Мороз пішов у нього поза шкірою. По небу де-не-де носились важкі ще хмари. Халупка, де живе дід Антип з удовою дочкою й онуком Павликом, стоїть край слобідки. Здивований і зляканий несподіванкою, Павлик підвівся й сів на ліжку.

Коментований диктант

Назвати в словах голосні та приголосні звуки

Сміється, землянка, фаєтон, борода, криничка, шахта, куточок, хмариночка, струмочок, юшка, карасики, повітря, товариш, сонце, життя.

Словниковий диктант

Вогко, книжка, діжка, дужка, нігті, важчати, влігся, обсяг, проходка (колодязь), глей, зрадництво, регіт, місток.

Вибірковий диктант

Виписати слова, в яких я, ю, є, ї позначають два звуки, - в одну колонку, а ті, в яких я, ю, є, ї позначають один звук – у другу.

Сонце сіло ген далеко за стару чорну цегельню. За рядками шахтарських халупок, через копець, починались широкі панські лани. Гострий, пронизливий холод проймав соловейка крізь тендітне пір'ячко. Наймишка потягнула його щіткою по спині, і він кулею вилетів з кімнати. Густа темна курява оповила греблю. За зимою знов весна заспіває, зацвіте. Ранні пташки піднялись і туман біліє. хай похмурий листопад лютує. Погожий день, і сонце сяє.

Диктанти – Зв'язані

1. Запишіть слова, поставте наголос.

Вагончики, паморозь, соловейко, ходжу, багаття, праворуч, глибінь, стовпчики, палиця, клямка, землянка, пояс.

2. Поділіть слова на склади.

Каменяка, ліжко, криничка, бровенята, око, степ, слобідка, слід, губенята, шурф, курява, робітники, кінець, череда, пустун, підпасич, сторож, шахта.

3. Поділіть слова для переносу.

Сонце, глей, будова, товариші, люди, дядько, сніданок, мотузок, гомін, чайник, гнів, страховисько, хвіст, дітвора, місток, гуркіт, шматок, перепел, земля.

Голосні ненаголошені й наголошені

Словникові диктанти

I. Щebetати, земля, верба, шелестіти, зелений, легенький, минулий, ненависть, величезний, левада, весняний, землянка, стебло.

II. Вечеря, колеса, кишенья, плести, село, оченята, невеличкі, сердешна, замерзав, гребля, черево, наверталась, тривожний, блищати.

Позначення звуків на письмі

Словниковий диктант

Просьба, пиріг, сторож, берег, в'яз , дужчав, повис, слизько, злегка, калюжа, ковзкий, витяг, потяг, важко, порожки.

Пояснювальний диктант

Біля ставка, в яру, пастух вечерю варить, легенька мла над всім. Хлопець, як заєць, прудко котиться угору. Підпасич чимдуж біжить навперейми. Ластівочко, щебетушко, де від нас ти, душко йдеш. Нело носив на продаж в місто молоко.

Спрощення в групах приголосних

Словниковий диктант

Пестливий, щасливий, гігантський, людський, радісний, хвастливий, ненависний, чесний, серце, ремісник, власний, кістлявий, безвиїзний.

Пояснювальний диктант

Може, то серце нудьгує загублене, просить шука вороття. На голові шапка, поверх якої жаліслива Марина обв'язала його своєю хусткою. І вдень і вночі на валах палали гігантські вогнища. У нього був злісний погляд, недобра усмішка. Це був ясний хлопець.

Диктант з коментуванням

А соловейко нудьгував... З того часу, як його посадили в клітку, він бачив у віконечко , як пишалася зелена, квітчаста чарівниця – весна, як розгоралось цвіло літечко тепле. Чув, як співали, веселилися пташки, втішаючись рідним гніздечком. Бачив соловейко потім, як прийшла мокра нудка осінь і спустів, оголився рясний садочок.

Пояснювальний диктант

Маленький Тиміш у гарненькій вишитій сорочечці з червоною стьождкою, в нових штанцях ходить по березі і пильно придивляється до прозорої води своїми чорними оченятами. Він дуже заклопотаний. Іноді з води витикається малюсінька гостра голівка, й невеликі булькаті очі цікаво і з жахом стежать за кожним рухом хлопця.

Вибірковий диктант

Випишіть слова з ненаголошеними голосними

За теплом зима сумна
Заморозить, замете,
За зимою знов весна
Заспіває, зацвіте.
Так і в серденьку моїм:
Втіху гонить сум важкий
А за смутком навісним
Спів лунає чарівний.
І весною та зима
Все ввижається мені,
Як і взимку крадькома
Серце плаче по весні...

Пояснювальний диктант

А в голові йому наче хвилі гойдалися й сивий туман заслав очі. Прокинувся рибалка веселий і спокійний. І вільно й гарно було тоді в степах. Узимку було ще гірше. Він упав на ліжко і міцно заснув. В кімнату увійшла наймичка, відчинила квартиру й почала прибирати. У неволі можуть жити тільки гади.

Диктант «Перевіряю себе»

Страшно і сумно, і хочеться скрикнути – пільму зловісну збудить. У серці газом в'ються смутки, душа завмерла і мовчить. І ринуть в пільму безгоміння без сліду і мислі слова. І ще у школі за книжками таємний заклик нам гукав. І лютую, і ревуть хвилі – коні білогриві.

Позначення м'якості приголосних на письмі буквами ь, ї, є, ю, я

Словниковий диктант

Дьоготь, хлопець, учитель, сьогодні, день, тїнь, кїлька, вїльний, думають, пояснїть, проситьсєя, щупленький, вогонь, бїль, мовчить, шахтарський, бїльш, сльози.

Диктант «Перевіряю себе»

Доводилось працювати і вдень і вночі. Осінь була гарна і погожа. Але настали дощі, сльота, холод, а потім нічні приморозки. Ясно й нерухомо світить електричний ліхтар. Холодно виблискують чорні грудочки вугілля. Пронизливий вітер, мов божевільний, ганяє двором.

Розподільний диктант

Запишіть слова у дві колонки: у ліву – з м'яким знаком, у праву – без м'якого знака.

Ніч, повінь, ліхтар, Васько, ніж, ллється, насувається, декілька, Гарасько, річ, ідеш, радістю, менших, ліхтар, батькові, тьмяний, тонкий, в'язкий, думають, тьохкати, сьогодні, інший.

Пояснювальний диктант

Копали татко з братом колодязь, а я сидів дивився на ту роботу. Іде собі ведмідь лісом. Тільки чує мед. Ой, учіться, любі діти, що наука – то й гаразд. Ой, вже стиглі полуниці – виглядають із травиці. А дрібненької сунички пнуться теж собі з травички. Обізвалися опеньки: «У нас ніженьки тоненькі».

Сполучення *йо, ьо*

Вибірковий диктант

Запишіть слова у дві колонки:

у ліву – *йо*, у праву – з *ьо*

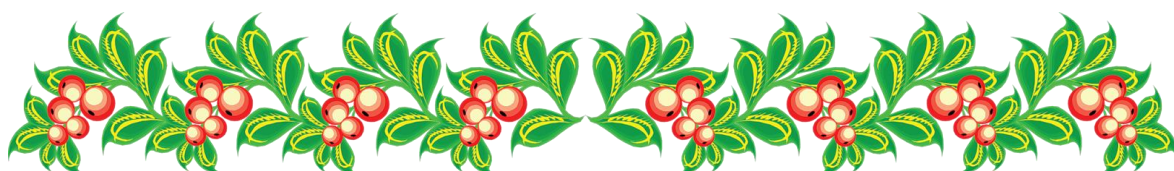
Йому, серйозний, сльози, льодку, синьо, його, вечірньої, дзьобик, п'ятох, цього, у трьох, майорить, працюватий, мальовничий, знайомитися, підйомний, дзьобати, бадьорий, просльозився.

Попереджувальний диктант

Мерзли сльози на віях. Сьогодні Сашко був героєм. І захотілося вівчареві вилити свій смуток у пісні, як тьохкання соловейка . Блискучими пасмами золотистого сяйва засміялась до нього гаряча весела весна. Сьомка перестав хлипати і, роззявивши рота, пильно слухав.

Словниковий диктант

Кольори, багатьох, дьоготь, гайок, сьорбати, спрацьовувати, віршовка, опецьок, підпадьомкає, тьохкає, чотирьох, розкльовують, сьогодні, польовий.

Уживання м'якого знака, апострофа

Вибірковий диктант

Випишіть слова з м'яким знаком

Ніч

Тихая ніченька, ніч – чарівниченька
Землю вкриває.

Князь наш яснесенький – місяць повнесенький
Лагідно сяє.

Он усміхаються. В хмарки ховаються
Зірки злотисті .

В тінях захирані, сплять зачаровані
Квіти барвисті.

Мати

Як дивно се!.. На чужині,
Де гаснуть сили й почуття
В саду порожнього життя
Ти в снах з'являєшся мені
І грієш серденько нужденне
Моя хороша, люба нене!

Словниковий диктант

1. Ковальський, повнісінький, пальці, кільце, вільний, хлопець, день, лють, кілька, морський, сміється, рівнесенько, тьмянний, п'ятьма, сядьмо.

2. Полум'я, пів'ями, здоров'я, бур'ян, торф'яний, матір'ю, в'їзд, дев'ять, солов'ї, від'їзд, ряд, репетувати, рясний, хлоп'ята, у довір'ї

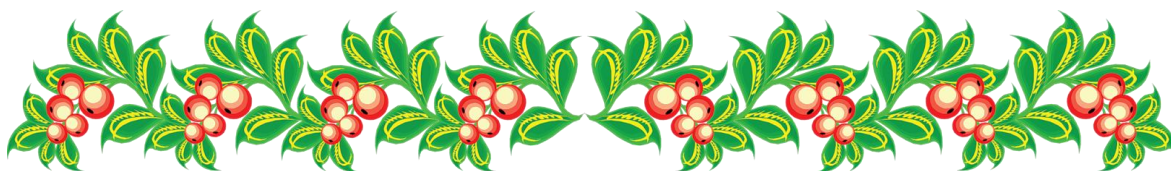
Розподільний диктант

Запишіть слова у дві колонки: у першу – з м'яким знаком, у другу – з апострофом.

В'ялий, хлоп'я, розв'язати, пам'ятати, м'язи, пір'їна, донька, здоров'я, бренькіт, сльоза, пральня, бруньки, торф'яний, двох'ярусний, солов'ї, радість, синенький, сильний, із чотирьох, шахтарський.

Контрольний диктант

Ось нахмарило. Граючись із щенятами, Китька й не помітив, як з півночі насунулось важка чорна хмара. Глухо розітнувся довкола перший гуркіт грому. Повіяв холодний вітрець. Тривожно захвилювалися з химерним шелестом пшениця. Закурилася пилюка на шляхах. Хлопець – підліток піднявся на ноги й завзято замахав батогом, підганяючи ледачу шкапину. Хмара обхопила півнеба. Низько над хлібами літали жайворонки.

Подвоєння букв. Слова іншомовного походження

Вибіркові диктанти

1. Випишіть слова з подвоєними буквами.

Люди ще глибше віддалилися в темне провалля. І вдень і в ночі на валах і під естокадами палали смердючі з вугілля вогнища. Перед ним стояв панок у форменнім кашкеті. Почалося для Михайла життя справжнього робітника. Перед шахтою росло гіллясте дерево. Ллється тиха та сумна пісня. Їх лякало чорне, безвусе Ахметчине обличчя. Вони слухали його уважно пороззявлявши роти. Ранній осінній вечір накрив шахтарські халупки.

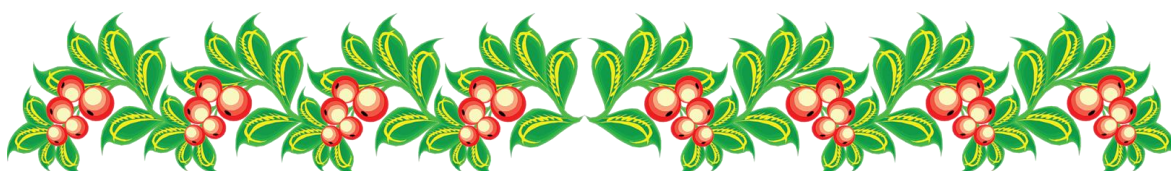
2. Випишіть слова іншомовного походження.

День за днем, місяць за місяцем, рік за роком минав нагорі, а в шахті тяглася безпросвітна довічна ніч. Вугілля виблискувало кришталевими іскорками. Змажчик ламку перекинув у калюжу з мазутом. Баба впхнула Сашка в тісеньку «каютку». Незабаром у шахту спустився інженер з робітниками.

Словникові диктанти

1. Виписати в дві колонки слова з подовженням і подвоєнням приголосних.

Волосся, життя, денний. Ллється, здоровенний, розрісся, пасся, зрання, з міхний, оббити, піддати, беззвучна, глибинний, ввечері, ранній.

2. Галуззя, цінний, життя, навмання, ллєш, височенний, безупинно, піддержати, збіжжя, кліттю, рослинний, піввіку, тінню, ллю, несказаний.

Творчий диктант

Складіть твір-мініатюру на тему «У степу», використовуючи подані слова

Життя, пробудження, миттю, проміння, безупинно, стрекотіння, блакиттю.

Пояснювальний диктант

Деякі сидять просто на траві, балакають, луцать насіння. Обоє захоплені хлопчачою грою в м'яча, обом сяють обличчя од великої втіхи. Короткими уривчастими вигуками й гучним сміхом вони виявляють своє задоволення. Почулося материне схлипування. Вода із кринички ллється в балку. Здалека донісся до нього свищик паровоза.

Лексика. Лексичне значення слова

Вибірковий диктант

Виписати словосполучення, вжиті в переносному значенні.

Холодне повітря – холодний погляд; гостра кирка – гостре слово – гострий ніж; сміються діти – сміється сонце; кресати вогонь – кресати словом; заснула дитина – заснула думка;

Диктант – завдання

Виписати синоніми, пояснити їх використання. З поданих речень виписати пари антонімів.

Вітер дужчав, шаленів. Кудлі той блиск сонячний здавався за глузливу, образливу, недоречну усмішку з її безутішного горя. Їй і любо було дивитися, як радо граються дітки, і боязко лихої людини. Як же таки два дні без вечері й без сніданку?

Творчий диктант

Доберіть до поданих словосполучень антонімічні словосполучення.

Сухий одяг, тепла посмішка, дихає земля, золотий день, чорна душа.

Будова слова

Творчий диктант

До наведених слів доберіть спочатку їх форми, а потім спільнокореневі слова. Запишіть їх.

Зразок: кінь – коня, конем. Кінь – кінський, конячина.
Шахта, степ, верба, весна, ніч, ліс.

Вибіркові диктанти

1. Випишіть спочатку форми одного і того ж слова, а потім – спільнокореневі слова.

Берег, побережний, на березі, бережечок, прибережний, берега, прибережниця, бережина, берегом, бережечок, береговий, бережняк, прибережжя.

Творчий диктант

Утворити антоніми, додаючи префікси

Зразок: Плакати – розсміятися.

Іти, везти, лізти, сипати, гнати, повзати.

Пояснювальний диктант

Пояснити роль суфіксів у вірші.

Тихая ніченька,
ніч – чарівниченька
Землю вкриває.

Князь наш ясненький – місяць повненький
Лагідно сяє.

Он усміхаються, в хмарки ховаються

Зірки злотисті.

В тінях захирані, сплять зачаровані

Квіти барвисті.

Словниковий диктант

Веселенький, червоненький, нічка, сріблестії, розсипала, зачаровані, річечка, квіточка, козацьких, пісеньок, дівчинка, коник, вагончики, розумні, біганина, десятник.

Контрольний диктант

Сьогодні свято. Китька ще за сонце заліз на своє місце під жито. Ліг, підпер голову долонями й байдуже дивився, як шахтаренята гралися в м'яча. Йому не кортіло до них. Вони знали це й не зважали на нього, немов його й не було поблизу. Вряди – годи, коли м'яч закочувався за кінець аж до Китьки, якийсь із хлопчиків. Перестрибнувши рівчак, знаходив м'яча і зачіпав Китьку. Взагалі хлоп'ята поводилися з ним лагідно.

Чергування голосних і приголосних звуків

Словниковий диктант

Громовий, щипати, вечірній. Радості, зеленів, берегти, катушка, гарячий, каменяка, стелиться, загонити, ручний, завмирати, роздирати.

Вибірковий диктант

Випишіть слова, в яких відбулося чергування приголосних.

Їй здавалося, що за нею женуться з грюкотом і галасом. Кудля обкрутилася, ухопила себе зубами за хвоста, заверещала од болю. Тим часом дітвора весело реготалася. Порожній чайник теліпався і бив її по ногах. Знала, що з підходом людини завжди треба сподіватися лиха. Кудля не втекла звідсіля нікуди. Він поліз під місток.

Пояснювальний диктант

Пояснити чергування приголосних звуків.

По дорозі почулося дрібне гупання ніг по сякій пилюці. І ллється, як ріка, тоді червоне пиво. Іще у школі за книжками таємний заклик нам звучав. Не співай нам, бандуристе, дум-пісень гучних про козацькії події. Орють з досвіта до ночі, збиваючись з ніг.

Вибірково-розподільний диктант

Випишіть слова у дві колонки: в першу з чергуванням голосних, другу – з чергуванням приголосних.

В ліси, поля до вольних гір, на ясні зорі, тихі води. Сини краси, сини природи, не зломимо своїх присяг. Упав, як ти в огнях свавільних під спів червоних хуртових. Благослови ж їх, льот шалений. Тихо над річкою ніченька темная. Сумно зітха верболіз. Жду тебе, вірная, зіронька срібная.

Вимова і написання префіксів

Вибірковий диктант

Випишіть слова з префіксами *з, зі-, роз-, без-, с-*.

Орють з досвіта до ночі, збиваючись з ніг. Далеко – далеко на південь, за широкими безкраїми степами пеститься безмежне море. Вогняна блискавиця прорізала чорну хмару, й страшений грюкіт розбудив околицю. Сходить сонце... вівці розбрелися по березі, смакуючи ніжну травичку. Непомітно спливає час у тяжкій, небезпечній праці. Голоско скрикнувши, кинувся він у копанку. Що вона скаже? Розбуджу річки, потоки, гамір птахів, звірини.

Вимова і написання префіксів *з – (зі-, с -), роз-, - без-, пре-, при-, прі-*

Вибірковий диктант

Випишіть слова з префіксами *з-, зі-, роз-, без-, с-, при-*

Притоптавши люльку корячкуватим пальцем , він сховав її в кишеню. Через страшний горб товаришеві цуралися його, й він звик бути здебільшого самотнім. Лагідний, добрий, гарний світ нениних казок зробив і ті думки лагідними. Прийшли інженер і читейгер. Принесу вам весну красну. Обізвались печерички, прехороші молодички. Нічка розсипала зорі злотистії. Заколихай мене, о хвиле, приспи безсилий гнів. Збудив гадки дитячих мрій. Зректись присяги він торочить.

Словниковий диктант

Скинути, стемніти, презлий, препоганий, прірва, розігріти, спитати, зникнути, безжальний, безнадійний, схуднути, приглушений, приблудитися, прекрасний, пригнічувати, безшумний.

Творчий диктант

До поданих слів додайте префікси з- (зі-, с-).

Пояснити їх правопис

Прати, гнути грітися, питати, бити, лазити, м'яти, сунути, рости, їхати, драти, знатися, тулити, шкребти, ломити, лиття, пускати.

Розподільний диктант

Записати слова у дві колонки: у першу – з префіксом *пре*, у другу - з префіксом *при* - .

Предорогий, пригнічувати, превисокий, присудити, приглушити, претихий, преглибокий, приблудитися, прехороший, пригортати, приникнути, прикрасити, престарий, приїзд, признатись.

Диктант «Перевіряю себе»

Михайло мимоволі притулився до вогких стояків. Шахтар тим часом вкотив у будку порожню вагонетку, причепив її до кодоли... До всього, брате, призвичаїлися, коли їсти треба. Обличчя його перекривалось від зусилля і жаху. Мені й торік довелось в шахті розівлятись. Сонце підбилося вище і ще дужче пригрівало. Прийшла баба Руччиха. Світить сонечко, припікає.

Словотвір. Орфографія

Основні способи словотвору

Словниковий диктант

Визначити спосіб творення слів

Перебити, меншенький, губенята, материних, присовує, прегарна, недалечка, гостроверхі, височенні, цегельні, чобітки, жайвориненята, промовив, розповісти, розмовляє, полетіли, казковий, гарнесенький, здригалися, кострубаті.

Творчі диктанти

1. Утворити слова способом складання .

Перший сорт; Чорне море; чорна земля; світле волосся; шість сотень; широкий пояс; ясне сяйво (ясно сяйними); крутий ріг; залізо; бетон.

2. Від поданих слів утворіть нові слова безсуфіксним способом.

Шахтарський, забійник, приїздити, бігти, рухатись, зелений, степовий, кінський, розповідав, казочку, хмарками, ліжечко, худенькі, ручки, серденько, дівчатка, віконця, бляшаний, сумирний.

Відтворений диктант

За виписаними словами із суфіксами відтворити текст

Був тихий, погожий весняний вечір. Стояв легенький туман понад одмерзлою землею, в повітрі пахло талим снігом, що брудними плямами сірів ще подекуди в ровах та під загатами. В шахтарських халупках вже всюди світилося. Непривітно, немов могилки на кладовищі, чорнів ряд землянок – пусток з вікнами при самісінькій землі. Повз землянки проходила залізниця.

Найголовніші випадки чергування приголосних звуків

Словниковий диктант

Слобідський, робітницький, Кольчина мати, рибалці, Донеччина, заступництво, сонячний, залізничний, громадський, товариський, пшеничний, рибацький.

Творчий диктант

Від поданих іменників утворіть за допомогою суфікса *-ськ (ий)* прикметники

Рибалка, арфа, море, кінь, шахтар, Великдень, сирота, батько, машиніст, пан, наглядач, десятник, забійник, дід, кобзар, брат, село, місто.

Складні слова

Пояснювальний диктант

Срібнолистая осика загадалася, мовчить. І лютують і ревуть хвилі-коні білогриві. Купами темними, сумно-таємними верби схилилися. Півнеба вкрили важкі темні хмари. Набридло все, і на сміття нам наші самоцвіти. Криво ніг і горбань підходять до трону.

Контрольний диктант

Павук-тенетник

У діда Панаса стояла в саду пасіка, пнів, мабуть, з дванадцять. Чепурухи – вишеньки розкинули над ними свої розлогі віти, обвішані ніжним, білосніжним квітом: яблуня обвішала їх чудовими пахощами своїх біло-рожевих квіток. Цілісінький божий день, з ранку до вечора, завірюхою крутились і гули бджілки – трудівниці, працюючи на користь і людям і собі. Ясне сонечко й піднімало їх, і спати вкладало. Забрів яось сюди на гудіння бджілок лихий павук-тенетник, видряпався на яблуньку й почав роздивлятись звідтіль.

Повторення в кінці року

Словникові диктанти

1. Пів'ями, м'ята, черв'як, череп'яний, в'язкий, під'їхати, в'ється, брязнути, свято, буря, м'язи, тьмяний, роз'єднати, рясно, п'ятниця, хлоп'ята, в'ялий, врятувати, розв'язувати.
2. Молоденький, чотирьох, пасовисько, кишенька, кузня, бренькіт, ковальський, шахтар, шахтарський, сирітський, дьоготь, дзьоб, віконця, пісеньці, каганці, ніченька, нудьга, велетенський, божевільний, хочеться.

Пояснювальний диктант

Пояснити розділові знаки у реченнях.

«Ну, що ж, Сашку, нічого не вдієш -» розважив Хлцун. Гей пластуни! Гей юнаки! Ми діти сонця і весни. Сміх, жарти, гармошки вщухли. Довго співав рибалка і втішався своєю піснею. Він, мабуть, не зрозумів його. Тривожно захвилювалися з химерним шелестом пшениці, закурилась пилюка на шляхах. Потім все затихло, а тільки Воронькове пирхання й хрустіння вівса на зубах порушувало мертву тишу.

Контрольний диктант

Колоски

Любо та гарно влітку на полі! Далеко-далеко навкруги, о - скільки оком сягнеш, колоски, колоски, колосниціле море колосків. Поміж них синіє подекуди запашний васильок, червоніє горошок ніжний, біліє чіпка берізка. Ген на межі вигнався велетень – будяк, цар степовий. Він у червоній короні, стоїть, не похитнеться, озброєний з – сива – зеленим листом, із страшеними колючками ні підійти, ані підступитися до нього – справжній цар!

Любо та гарно!

